כלי חרס מהתקופה הכלקוליתית המאוחרת מיהוד, ״שוק אשכנזי״

רונית לופו

כלי החרס מהתקופה הכלקוליתית המאוחרת נתגלו בשני פירים (L821 ,L338) שנחפרו באדמת החמרה הטבעית לעומק של 4 מ׳ (ר׳ יקואל, כרך זה); לצדם נחשפו גם פריטי צור וצדפים (לא פורסמו). לא נמצאו כלים שלמים, וזה הקשה על שיוך השברים לטיפוסי כלים. הממצא הקרמי מוין בשטח ונשמרו השברים האינדיקטיביים. החומר שהוצא מהפירים סונן בנפה (10 מ״מ), ונמצאו 509 חרסים: קערות, קנקנים, פערורים, קדרות, בזיכים, מחבצות, קערות על רגל וגלוסקמות (טבלה 1). כן נמצאו 259 בסיסים, ידיות ושברי גוף מעוטרים שחלקם מהתקופה הניאוליתית הקרמית (ר׳ להלן).

קערות

הקערות הן עיקר הממצא במכלול כלי החרס (טבלה 1) ומרביתן מטיפוס V. זוהו 201 שפות של קערות — חלקן היו קטנות למדי (פחות מ־2 ס״מ), או שלא היה אפשר לשייכן לטיפוס מסוים. הקערות מתוארות לפי גודלן: קטנות (עד 20 ס״מ קוטר), בינוניות (20–30 ס״מ קוטר) וגדולות/עמוקות (40 ס״מ קוטר).

קערות קטנות (איור 1: 1–6).— הקערות הקטנות יוצרו לרוב מחומר מפולם, ונראה כי הן נעשו על אבניים. לקערות דופן דקה וישרה. השפה נוטה חוצה (מס׳ 1), מחודדת (מס׳ 2, 3) או מעובה מעט (מס׳ 4), ולעתים אף מעוגלת (מס׳ 5, 6); לשפות המעוגלות דפנות מעוגלות מעט פנימה. רוב הקערות מעוטרות בפס אדום על השפה בפנים הכלי, או בחוץ, או בשניהם. לעתים השפה מעוטרת בפסים (מס׳ 6).

קערות בינוניות (איור 1: 7–16).— הקערות הבינוניות יוצרו ביד או על אבניים. השפה מעוגלת (מס׳ 7–10), נוטה חוצה (מס׳ 11, 12), או שטוחה ונוטה חוצה (מס׳ 14–16). לרוב הן מעוטרות בעיטור אדום על השפה מבפנים או מבחוץ, או שניהם יחד; בקערה מס׳ 9 עיטור בצבע שחור על השפה. בחלק מהקערות יש צביעה מלאה באדום מבחוץ (מס׳ 11–13, 15) או מבפנים (מס׳ 16). עיטורים נוספים המאפיינים קערות אלו הם סירוק בחלק החיצון (מס׳ 8) ועיטור בהון על השפה (מס׳ 15).

טבלה 1. שכיחות הכלים במכלול
Table 1. Vessel Frequency in the Assemblage

	קערה Bowl	בזיך Cornet	קערה על רגל Pedestal Bowl	קדרה Krater	קנקן Jar	פערור Holemouth	מחבצה Churn	גלוסקמה Ossuary	ס״ה Total
N	201	153	8	56	47	38	4	2	509
%	39.5	30.0	1.6	11.0	9.2	7.5	0.8	0.4	100.0

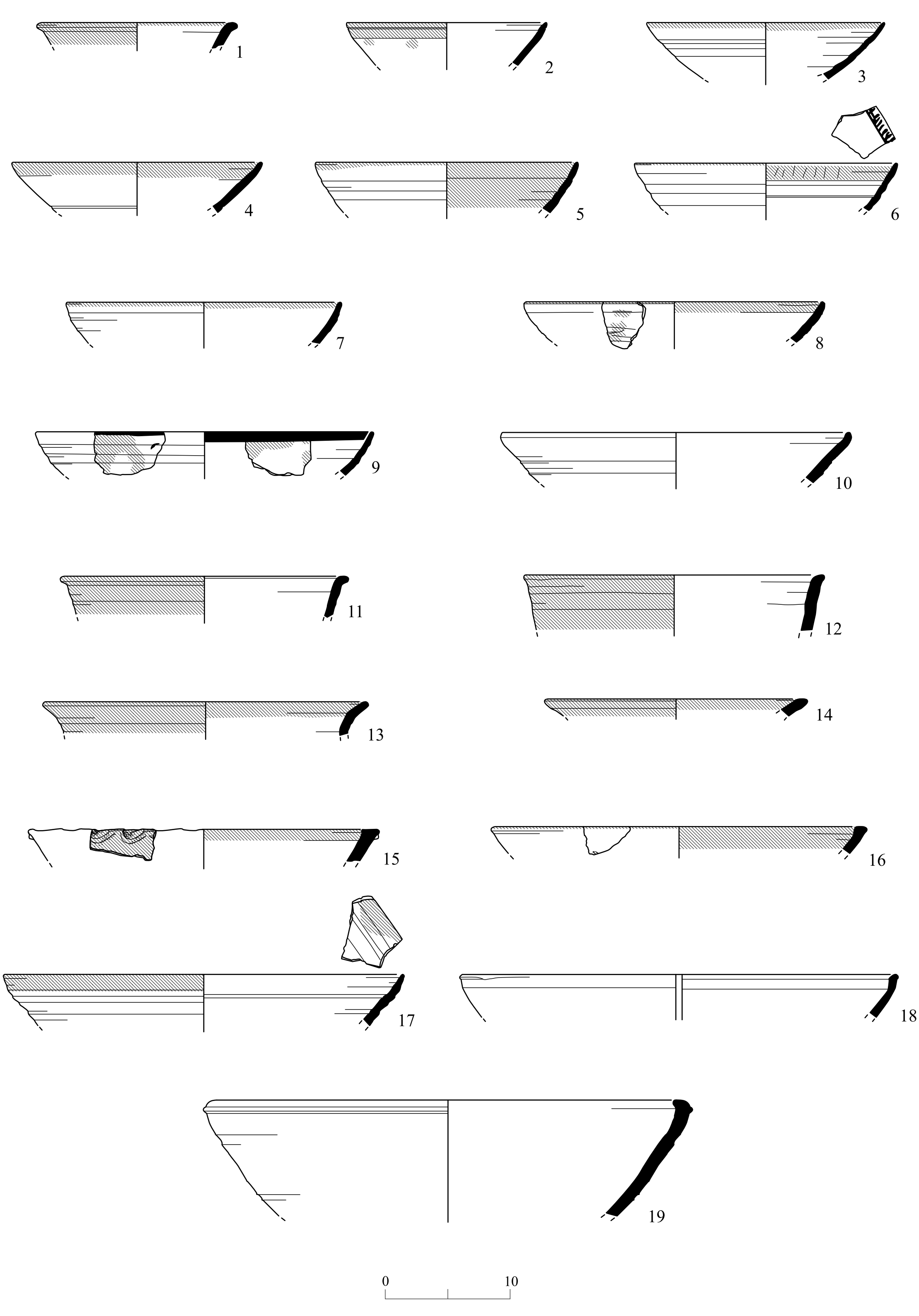

איור 1. קערות.

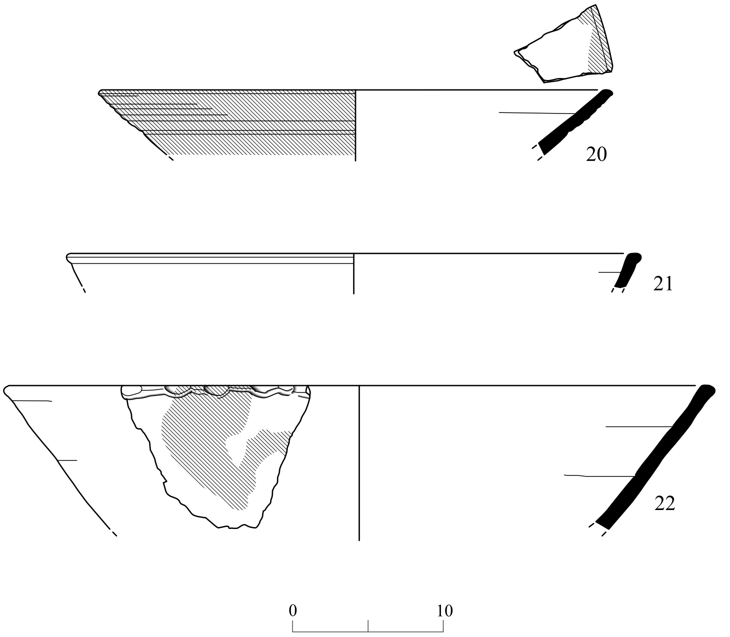

איור 1. (המשך).

מס׳	הכלי	לוקוס	סל	תיאור	הקבלות
1	קערה קטנה	337	3107	חומר ורוד בהיר, שפה נוטה חוצה; עיטור אדום על קצה השפה, בחלקה העליון ועל כל הדופן מבחוץ; עשויה באבניים איטיים	Yannai, Lazar-Shorer and Grosinger 2006: Fig. 4.28:24
2	קערה קטנה	338	3124	חומר ורוד־כתום, מפולם, דק־גרגר; עיטור אדום על השפה מבחוץ; עשויה באבניים איטיים	Yannai, Lazar-Shorer and Grosinger 2006: Fig. 4.19:10
3	קערה קטנה	337	3107/23, 3106/4	חומר ורוד־כתום, מפולם, דק־גרגר; עיטור אדום על השפה מבפנים ומבחוץ; עשויה באבניים איטיים	Yannai, Lazar-Shorer and Grosinger 2006: Fig. 4.28:1
4	קערה קטנה	334	3082	חומר ורוד־כתום, מפולם, דק־גרגר; עיטור אדום על השפה מבפנים ומבחוץ; עשויה באבניים איטיים	Gilead and Goren 1995: Fig. 4.1:6
5	קערה קטנה	334	3079	חומר ורוד־אדמדם, דק־גרגר; עיטור אדום על השפה מבפנים ועל הדופן מבפנים; עשויה באבניים איטיים	Gilead and Goren 1995: Fig. 4.1:8
6	קערה קטנה	336	3100	חומר ורוד־כתום, מפולם, דק־גרגר; עיטור בפסים אדומים על השפה מבפנים; עשויה באבניים איטיים	Gilead and Goren 1995: Fig. 4.2:7
7	קערה בינונית	337	3103	חומר ורוד, חסמים רבים, אפורים; צבע על השפה מבפנים ומבחוץ; עשויה באבניים? גדילים?	Yannai, Lazar-Shorer and Grosinger 2006: Fig. 4.28:20
8	קערה בינונית	337	3107	חומר ורוד, חסמים לבנים, מעט אפורים; צבע אדום מבחוץ, שפה צבועה מבפנים; עשויה ביד? מעוטרת בסירוק	Yannai, Lazar-Shorer and Grosinger 2006: Fig. 4.19: 4
9	קערה בינונית	334	3079	חומר ורוד־כתום, חסמים שחורים, מעטים, קטנים מאוד; צבע שחור על השפה מבפנים ומבחוץ, צביעה אדומה, אקראית, מבפנים ומבחוץ; עשויה גדילים?	Gilead and Goren 1995: Fig. 4.3:5

◀ **איור 1.** (המשך).

מס׳	הכלי	לוקוס	סל	תיאור	הקבלות
10	קערה בינונית	337	3106/8	חומר כתמתם, גס, חסמים רבים לבנים; עשויה ביד (גדילים?)	Gilead and Goren 1995: Fig. 4.2:7
11	קערה בינונית	336	3101	חומר ורוד בהיר, צבע אדום מבחוץ ועל השפה בקצה העליון; עשויה באבניים?	Yannai, Lazar-Shorer and Grosinger 2006: Fig. 4.20:8
12	קערה בינונית	334	3079	חומר ורוד־כתום, חסמים רבים אפורים ושחורים; צבע אדום מבחוץ; עשויה ביד?	ר׳ מס׳ 11
13	קערה בינונית	335	3092	חומר ורוד־כתום, מעט חסמים כהים; מירוק אדום מבחוץ, צבע אדום; עשויה באבניים?	Gilead and Goren 1995: Fig. 4.4:1
14	קערה בינונית	337	3111/17	חומר ורוד־כתום, מעט חסמים לבנים ושחורים; צבע אדום מבפנים ומבחוץ; השפה משתפלת החוצה ו'חתוכה' בחלקה הפנימי; עשויה באבניים?	Yannai, Lazar-Shorer and Grosinger 2006: Fig. 4.20: 3 Bar et al. 2013: Fig. 13:20
15	קערה בינונית	337	3116	חומר ורוד־כתום, חסמים אפורים ולבנים; שפה שטוחה, עיטור חבל בחלקה החיצון; צבע אדום מבחוץ ועל השפה ובחלק העליון, הפנימי; עשויה ביד?	Yannai, Lazar-Shorer and Grosinger 2006: Fig. 4.20:9,10
16	קערה בינונית	337	3120	חומר ורוד; שפה שטוחה; צבע אדום מלמעלה ומבפנים; עשויה באבניים?	Yannai, Lazar-Shorer and Grosinger 2006: Fig. 4.20:6
17	קערה גדולה	334	3083	חומר ורוד, מעט חסמים אפורים; שפה מעוטרת אדום מבחוץ ובחלק העליון, עיטור צבע על השפה מבפנים, כתמי צבע על הדופן הפנימית; עשויה גדילים?	Scheftelowitz and Oren 2004: Fig. 3.4:9
18	קערה גדולה	336	3100	חומר ורוד־כתום, מעט חסמים אפורים; שפה נוטה חוצה וחתוכה; עשויה ביד	Nativ et al. 2014: Fig 21:8
19	קערה גדולה	334	3079A	חומר ורוד־כתום, חסמים רבים, קטנים, אפורים; שפה חתוכה, ישרה, נוטה פנימה, רכס נוטה פנימה וחוצה	Commenge-Pellerin 1987: Fig. 20:3
20	קערה גדולה	334	3079	חומר ורוד־כתום, מעט חסמים אפורים; שפה חתוכה; צבע אדום על השפה מבחוץ ומבפנים, ועל הדופן החיצונית, כתמי צבע; עשויה מגדילים או באבניים	מילבסקי וברזילי 2011: איור 3: 4
21	קערות גדולות	338	3124	חומר ורוד, חסמים אפורים קטנים; שפה משתפלת חוצה; עשויה באבניים	Yannai, Lazar-Shorer and Grosinger 2006: Fig. 4.20:8 Gilead and Goren 1995: Fig. 4.3:7
22	קערה גדולה	335	3091/7	חומר ורוד צהבהב, חסמים רבים, אפורים; עיטור בהון על השפה; עשויה ביד?	Commenge-Pellerin 1987: Fig. 20: 4 Scheftelowitz and Oren 2004: Fig. 3.3:6

קערות גדולות (איור 1: 17–22).— הקערות הגדולות נעשו מחומר מפולם ויוצרו ביד או על אבניים. גימור השפה מחודד (מס׳ 17), מזווה ונוטה חוצה (מס׳ 18), נוטה פנימה (מס׳ 19) או שטוח ונוטה חוצה (מס׳ 20–22). בחלק מהשפות יש מעין רכס בחלק החיצון (מס׳ 19, 21). רק חלק מהקערות הגדולות מעוטרות. יש שהשפה צבועה בחלקה הפנימי ומעוטרת בעיטור חלקי או מלא מבחוץ (כלים מס׳ 17, 20), ויש שהיא מעוטרת בעיטור בהון (מס׳ 22).

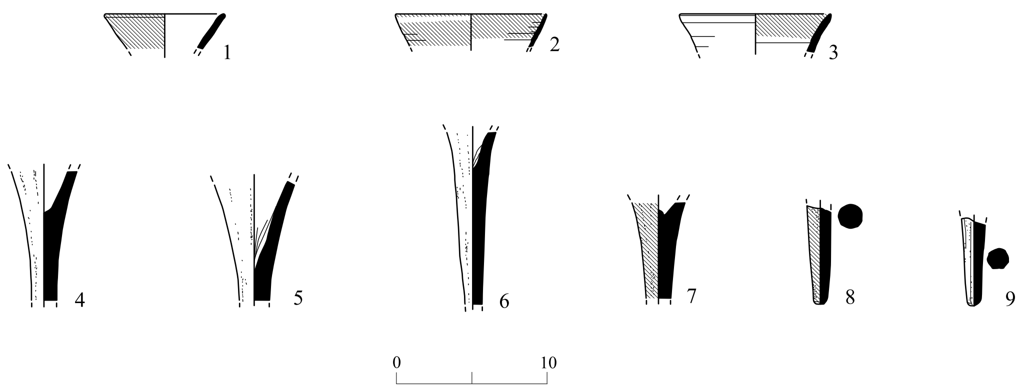

איור 2. בזיכים.

מס׳	לוקוס	סל	תיאור	הקבלות
1	336	3098	חומר ורוד בהיר, מפולם היטב; עיטור אדום, ממורק על השפה ועל הדופן החיצונית	נחשוני תשע״ב: איור 14 : 1
2	334	3083	חומר ורוד־צהבהב בהיר, דק־גרגר; צבע אדום על השפה מבפנים, משח מבחוץ	Gilead and Goren 1995: Fig. 4.9:3
3	324	3064	חומר אפור בהיר, מפולם; שפה צבועה אדום מבפנים ומבחוץ	
4	334	3079	חומר ורוד; עשוי ביד	Milevski et al. 2013: Fig. 28:2
5	334	3079	חומר ורוד בהיר; עשוי ביד	Gilead and Goren 1995: Fig. 4.9:11
6	324	3074	חומר ורוד בהיר; עשוי ביד	Scheftelowitz and Oren 2004: Fig. 3.6:8
7	334	3087	חומר ורוד בהיר; צבע אדום מבחוץ; עשוי ביד	Scheftelowitz and Oren 2004: Fig. 3.6:7
8	334	3079	חומר ורוד; צבע אדום, ממורק	Milevski et al. 2013: Fig. 28:8
9	336	3100	חומר ורוד, מפולם; עשוי ביד	Rosen and Eldar 1993: Fig. 5:17 Yannai, Lazar-Shorer and Grosinger 2006: Fig. 4.25:19

בזיכים (איור 2).— נמצאו שלוש שפות של בזיכים (מס׳ 1–3), אך מרביתם זוהו על סמך הבסיס (מס׳ 4–9). דופנות הבזיכים דקות מאוד ועשויות מחומר מפולם, כנראה על אבניים; גם בסיסי הבזיכים מלמדים כי רובם עשויים מחומר מפולם. על פי צורת הבסיסים, אפשר לשייכם לטיפוס דמוי הסיגר שזוהה בגרר (Gilead and Goren 1995:158). עיטורי הבזיכים משתנים, ובהם צביעה באדום של השפה מבחוץ (מס׳ 1); צביעה באדום בפנים ובחוץ (מס׳ 2); צביעה בחלקו הפנימי של הכלי (מס׳ 3); וצביעה באדום על הבסיס (מס׳ 7, 8). עיטור נוסף המאפיין את הבזיכים דמויי הסיגר הוא קרצוף של דופנות בסיס הבזיך (מס׳ 8, 9) המכונה גם גילוח (Gilead and Goren 1995:158). אפשר כי חלק מידיות הנקב (ר׳ להלן) היו שייכות לבזיכים.

קערות וגביע על רגל (איור 3).— טיפוס זה זוהה על פי בסיס הקערה האינדיקטיבי. נמצאה כמות קטנה למדי של קערות על רגל (טבלה 1), ושכיחותן במכלול דומה לזו שתועדה באתרים אחרים מהתקופה הכלקוליתית, לדוגמה גבעת האורנים (Scheftelowitz and Oren 2004:43), שוהם (Brink 2005:57) וחורבת עילית

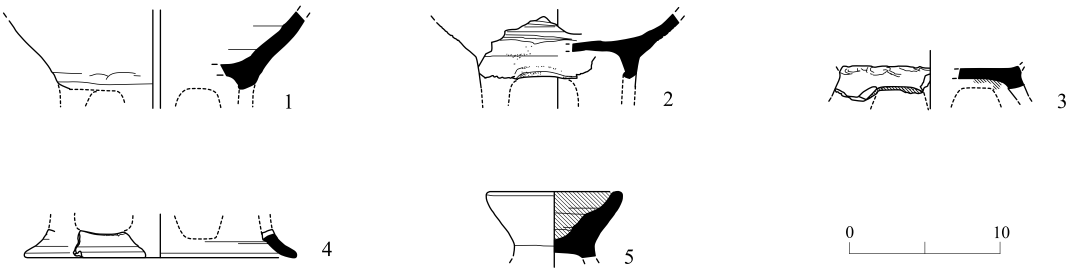

איור 3. קערה/גביע על רגל.

מס׳	הכלי	לוקוס	סל	תיאור	הקבלות
1	קערה על רגל	334	3083	חומר אפור בהיר, דק־גרגר, לא מפולם, מעט חסמים כהים; עשויה באבניים איטיים?	Gilead and Goren 1995: Fig. 4.10:5
2	קערה על רגל	334	3079A	חומר ורוד־כתום, דק־גרגר, חסמים אפורים	Gilead and Goren 1995: Fig. 4.10:6
3	קערה על רגל	337	3116	חומר ורוד־צהבהב, חסמים רבים, כהים; עיטור צבע בשולי החלון, זליגות צבע בתחתית הכלי	Yannai, Lazar-Shorer and Grosinger 2006: Fig. 4.25:10
4	קערה על רגל	334	3082	חומר ורדרד בהיר, דק־גרגר, חסמים מעטים, כהים	Commenge-Pellerin 2005: Fig. 6.17:11,12
5	קערה או גביע על רגל	337	3106	חומר אפור, דק־גרגר עד אבקתי, חסמים גסים, לבנים, כהים; צבוע אדום; עשוי ביד	Contenson 1956b: Fig. 10: 5 Levy 1987: Fig. 13.16:8

(Milevski et al. 2013:87). הקערות על רגל עשויות מחומר דומה לזה של הקערות הבינוניות והגדולות, אך הן אינן מעוטרות. החומר דק־גרגר, אך אינו מפולם; לעתים החסמים גדולים למדי. הגביע על רגל (מס׳ 5) עשוי מחומר אפור, דק־גרגר עד אבקתי. הוא עשוי ביד, עבה מאוד, קוטרו קטן (כ־9 ס״מ) וחלקו הפנימי צבוע אדום.

קדרות (איורים 4, 5).— הקדרות עשויות לרוב מחומר גס, מעורב בחסמים מרובים, גסים וגדולים, וקוטרן עולה לרוב על 40 ס״מ. בקבוצה זו שולבו גם כלים קטנים יותר בשל דופנותיהם העבות (איורים 4 :1, 2; 5 :1, 2). אפשר לחלק את הקדרות לפתוחות (איור 4) ולסגורות (איור 5), בדומה לחלוקה של גרפינקל (Garfinkel 1999:226). לקדרות הפתוחות דופן ישרה, או נוטה חוצה, ושפה שטוחה ונוטה חוצה בזוויות שונות (איור 4 :1, 2, 4–7), או זקופה (איור 4 :3). לרובן רכס מודגש למדי בצדן החיצון, מתחת לשפה. רוב הקדרות הפתוחות אינן מעוטרות, מיעוטן נושא עיטור בהון (איור 4 :3). לקדרות הסגורות דופן הנוטה פנימה ושפה שטוחה, נוטה פנימה (איור 5 :1, 2, 4, 8, 10), או זקופה (איור 5 :3, 5–7, 9). בדומה לקדרות הפתוחות, לרוב הקדרות הסגורות יש רכס בצדן החיצון, מתחת לשפה; לעתים יופיע גם רכס פנימי (איור 5 :1, 3, 7). לקדרות הסגורות מגוון עיטורים, ובהם עיטור בהון על השפה (איור 5 :1, 2); עיטור אדום, צבוע בצדו החיצון של הכלי (איור 5 :2, 5, 9); או לעתים צביעה במשח אדום (איור 5 :8).

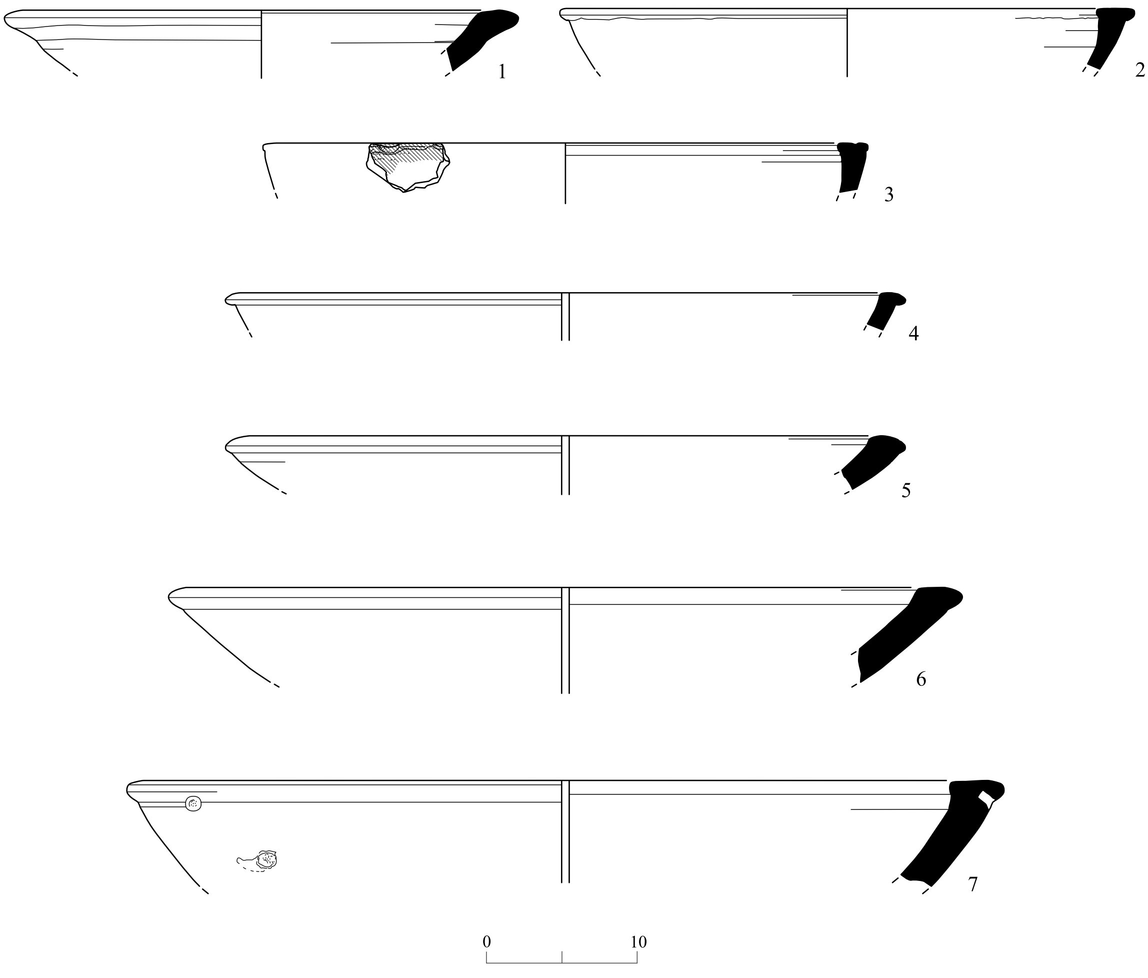

איור 4. קדרות פתוחות.

מס׳	לוקוס	סל	תיאור	הקבלות
1	337	3110/2	חומר ורוד־כתום, בהיר, חסמים גדולים, אפורים ולבנים; מחודדת בקצה, רכס קל מבחוץ	Contenson 1956a: Fig. 8:2 Commenge-Pellerin 1987: Fig. 20:8
2	338	3123	חומר ורוד־כתום, חסמים קטנים, אפורים ולבנים; שפה שטוחה, רכס בולט פנימה וחוצה; גימור באבניים	Smithline 2001: Fig. 8:2 Yannai, Lazar-Shorer and Grosinger 2006: Fig. 4.21:5
3	337	3111/23	חומר ורוד כהה, חסמים לבנים, מעט אפורים; שפה שטוחה וישרה; צבע אדום על החלק העליון של השפה ומבחוץ, טביעת בוהן על חלקה העליון של השפה (חלק מעיטור בהון?)	Gilead and Goren 1995: Fig. 4.7:2
4	337	3116	חומר ורוד־כתום, חסמים בהירים, אפורים; שפה שטוחה נוטה חוצה, רכס בולט חוצה	Commenge-Pellerin 1987: Fig. 24:2
5	337	3101	חומר ורוד־כתום, חסמים כהים; שפה משתפלת חוצה, מחודדת בקצה, רכס קל מבחוץ	Gilead and Goren 1995: Fig. 4.7:6
6	324	3072	חומר ורוד־כתום, חסמים רבים, גסים, לבנים ואפורים; שפה משתפלת חוצה ומחודדת בקצה, רכס בחלק החיצון; עשויה ביד	Contenson 1956a: Fig. 8:2 Commenge-Pellerin 1987: Fig. 21:1
7	324	3069	חומר ורוד־כתום, חסמים גסים, אפורים, כהים; שפה שטוחה, רכס קל פנימה ורכס בולט חוצה; עשויה ביד	Yannai, Lazar-Shorer and Grosinger 2006: Fig. 4.21:4

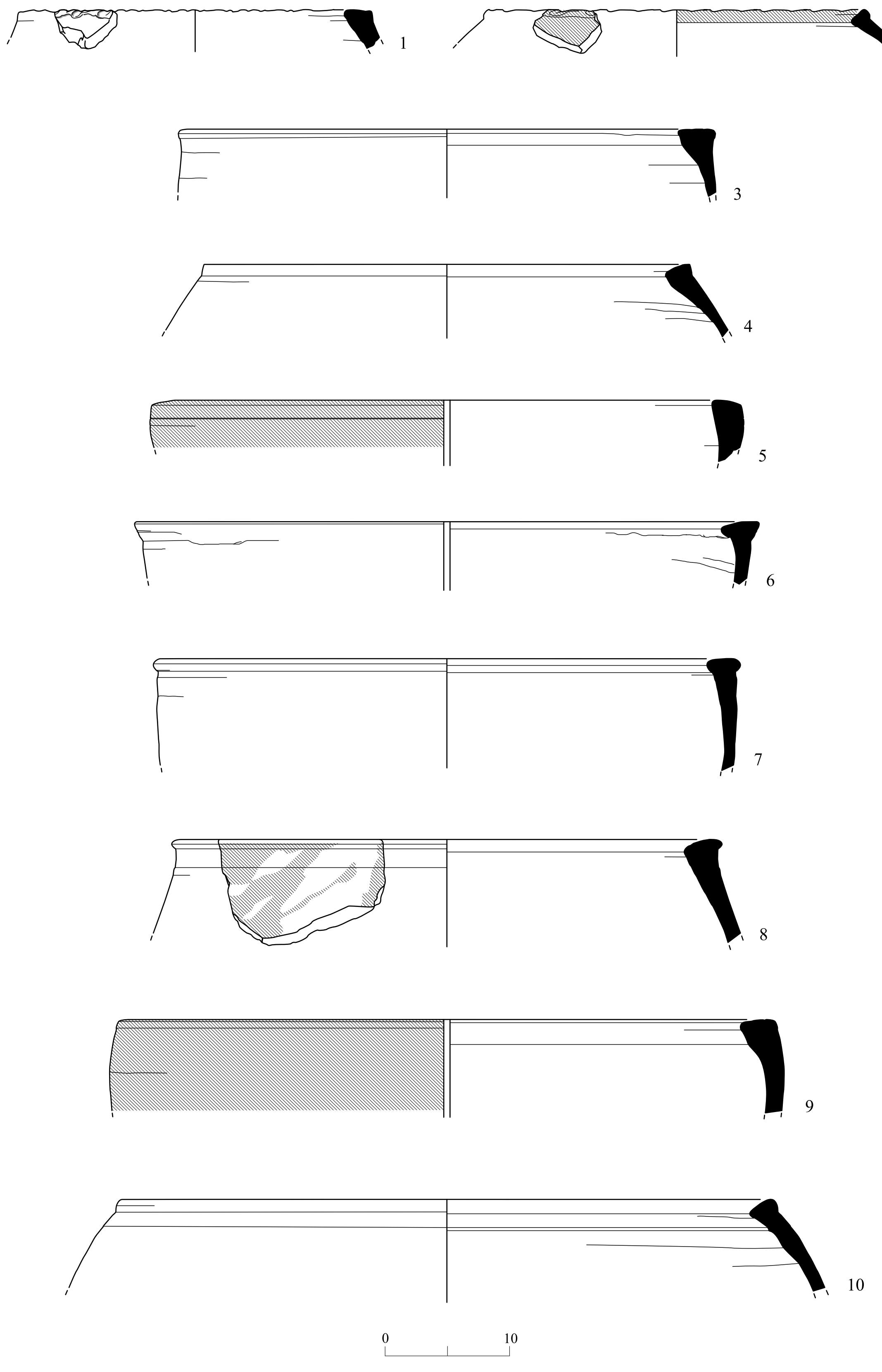

איור 5. קדרות סגורות.

איור 5 ◄

מס׳	לוקוס	סל	תיאור	הקבלות
1	339	3101	חומר ורוד־כתום בהיר, חסמים רבים, אפורים; שפה שטוחה, נוטה פנימה; רכס בולט פנימה בחלק הקדמי; עיטור בהון בחלק החיצוני של השפה; עשויה ביד	Commenge-Pellerin 1987: Fig. 24:1
2	337	3106/26	חומר ורוד־כתום, חסמים קטנים, רבים, אפורים; שפה שטוחה, רכס קל, בולט פנימה, רכס בולט חוצה ועליו עיטור בהון; צבע אדום על השפה ומבחוץ; עשויה ביד	Commenge-Pellerin 1987: Fig. 23:4
3	338	3123	חומר כתמתם־ורדרד, חסמים אפורים; שפה שטוחה רחבה, נוטה פנימה ולה רכס עבה בולט פנימה, רכס קל בולט חוצה בקצה השפה; עשויה ביד	
4	334	A/3079	חומר כתמתם, דק־גרגר, חסמים אפורים, כהים; שפה שטוחה, זקופה, רכס קל בולט חוצה	גופנא וצוק תשנ״א: איור 5: 11
5	337	3120	חומר ורוד בהיר, הרבה חסמים כהים; שפה שטוחה, עבה, ישרה; צבע אדום מבחוץ; עשוי ביד, גימור באבניים?	Milevski et al. 2013: Fig. 26:4
6	324	3074	חומר ורוד־צהבהב, חסמים רבים, אפורים, בהירים; שפה שטוחה, רחבה, רכס גדול, בולט פנימה וחוצה; עשויה ביד	Milevski et al. 2013: Fig. 26:1
7	337	3115/19	חומר דק, ורוד־חום, בהיר, חסמים רבים, לבנים; שפה שטוחה, רכס קל בולט פנימה ורכס בולט חוצה; עשויה ביד?	Yannai, Lazar-Shorer and Grosinger 2006: Fig. 4.29:6
8	334	3083	חומר כתמתם־ורוד, חסמים אפורים; שפה שטוחה רחבה, נוטה מעט פנימה, רכס בולט חוצה; עיטור משח פסים אדום מבחוץ; עשויה באבניים (גימור באבניים?)	Commenge-Pellerin 1987: Fig. 24:2
9	337	3120	חומר ורוד־כתום, חסמים רבים, אפורים, כהים; שפה שטוחה, רחבה, נוטה מעט פנימה, ישרה בחלקה החיצון; צבע אדום מבחוץ	Yannai, Lazar-Shorer and Grosinger 2006: Fig. 4.21:1
10	324	3074	חומר דק־גרגר, ורוד־חום בהיר, חסמים רבים, לבנים; שפה שטוחה, רכס קל בולט פנימה ורכס בולט חוצה; עשויה ביד? גימור באבניים?	Contenson 1956a: Fig. 2:8 Commenge-Pellerin 1987: Fig. 24:3

פערורים (איור 6).— לפערורים מגוון גדלים (10–30 ס״מ קוטר שפה). הם דקים למדי, ובדומה לבזיכים, הם עשויים מחומר מפולם. חלק מהפערורים עשויים מחומר גס, וייתכן ששימשו לבישול (מס׳ 4, 5, 8). השפות מעוגלות (מס׳ 1, 2, 7), נוטות מעלה (מס׳ 3–6), חתוכות (מס׳ 8), או חתוכות ולהן רכס מודגש מבחוץ (מס׳ 9). נמצאו פערורים מעוטרים בצבע אדום (מס׳ 1, 2).

קנקנים (איור 7).— הקנקנים חולקו לשלושה טיפוסי משנה: בטיפוס הראשון קנקנים קטנים ובינוניים, שלהם צוואר קצר, לחלקם צוואר זקוף בעל רכס פנימי בשפה (מס׳ 1), ולחלקם צוואר קצר ושפה נוטה חוצה (מס׳ 2–6). לכלים אלו היה ככל הנראה גוף פחוס וצללית נמוכה. ייתכן שיש לשייך להם חלק משברי הגוף עם ידיות הנקב (ר׳ להלן, איור 10). שברי השפות של הקנקנים מטיפוס הצוואר הקצר אינם צבועים (כלים מס׳ 3–5), אך ייתכן שגופם נצבע בחלקו. כלי מס׳ 5 עשוי מחומר גס בדומה לסיר בישול. לטיפוס השני צוואר גבוה, נוטה חוצה (׳בקבוק׳; מס׳ 7, 8). שני טיפוסי הקנקנים מעוטרים בצביעה באדום מחוץ לכלי ובחלק הפנימי של השפה, בעיקר בקנקנים מטיפוס הצוואר הגבוה (מס׳ 1, 2, 6–8). בטיפוס השלישי קנקנים גדולים בעלי דופן עבה במיוחד, צווארם גבוה למדי ושפתם משתפלת חוצה; הכלים אינם מעוטרים (מס׳ 9–12).

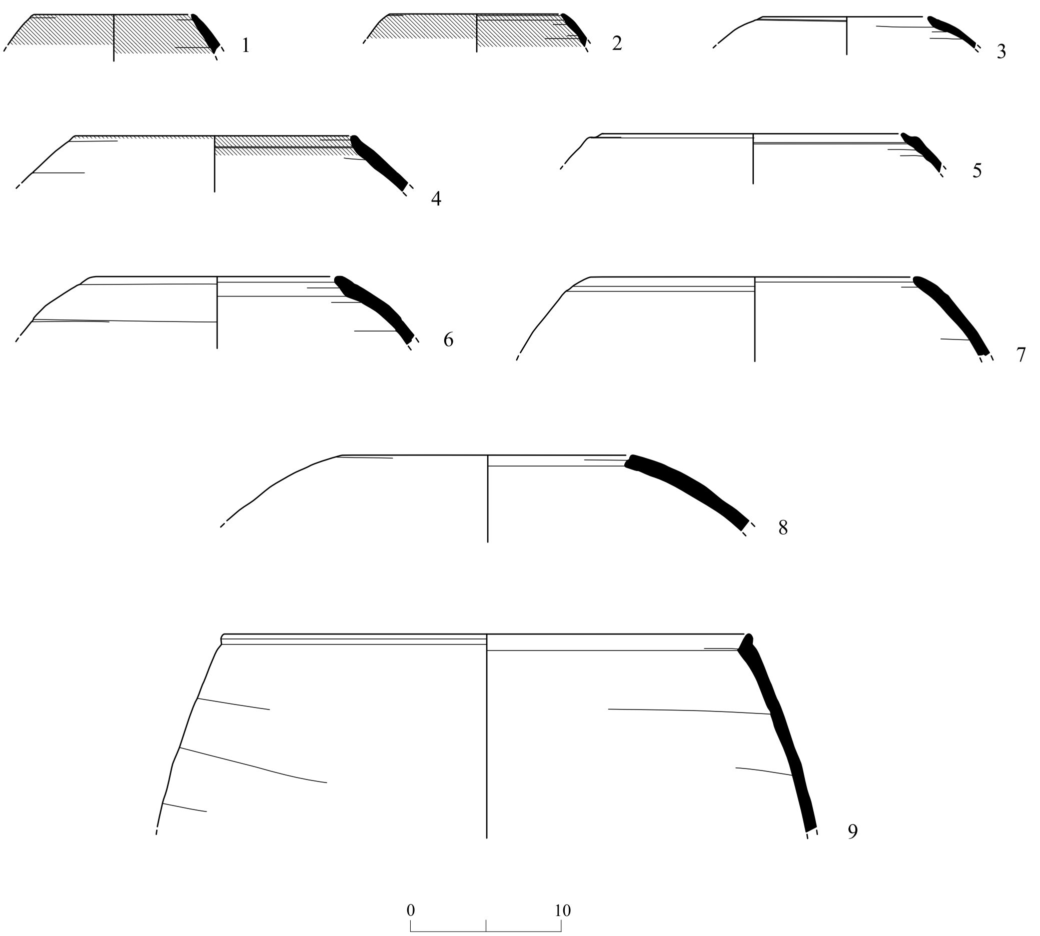

איור 6. פערורים.

מס׳	לוקוס	סל	תיאור	הקבלות
1	338	3124	חומר ורוד־כתום, מפולם; שפה מתחדדת; צבע אדום על השפה מבפנים, חיפוי אדום מלא מבחוץ	נחשוני תשע״ב: איור 11: 4
2	337	3107	חומר אפור בהיר, מפולם; שפה מדקקת; צבע אדום על קצה השפה, חיפוי אדום־חום מלא מבחוץ	ר׳ מס׳ 1
3	336	3098/9	חומר ורוד חסמים כהים; רכס מחוץ לשפה; גימור באובניים מבחוץ?	סגל ואשד 2011: איור 5: 10
4	337	3110/3	חומר מעט גס, חום־אפור כהה, חסמים בהירים; שפה נוטה מעלה, רכס קל מבחוץ	Scheftelowitz and Oren 2004: Fig. 3.10:5
5	337	3115/11	חומר אפור כהה, חסמים קטנים, בהירים; רכס מזווה פנימה, שפה מדקקת; עשוי ביד?	Rosen and Eldar 1993: Fig. 5:4 Brink, Golan and Shemueli 2001: Fig. 2:7
6	339	3106/10	חומר ורוד־כתום, חסמים קטנים, כהים ובהירים; שפה מעוגלת	Bar et al. 2013: Fig. 15:11, 12
7	337	3106/2, 28	חומר כתום, חסמים גדולים, מעטים, כהים ובהירים; שפה מעוגלת	Yannai, Lazar-Shorer and Grosinger 2006: Fig. 4.30:22
8	821	8063	חומר חום־אדום כהה, חסמים לבנים; שפה חתוכה ישר, ולה חריץ במרכז; עשוי ביד?	Bar et al. 2013: Fig. 15:13
9	324	3074	חומר ורוד כתום כהה, חסמים אפורים, בהירים; שפה חתוכה ישר, רכס בחלקה החיצון	Bar et al. 2013: Fig. 15:8, 9

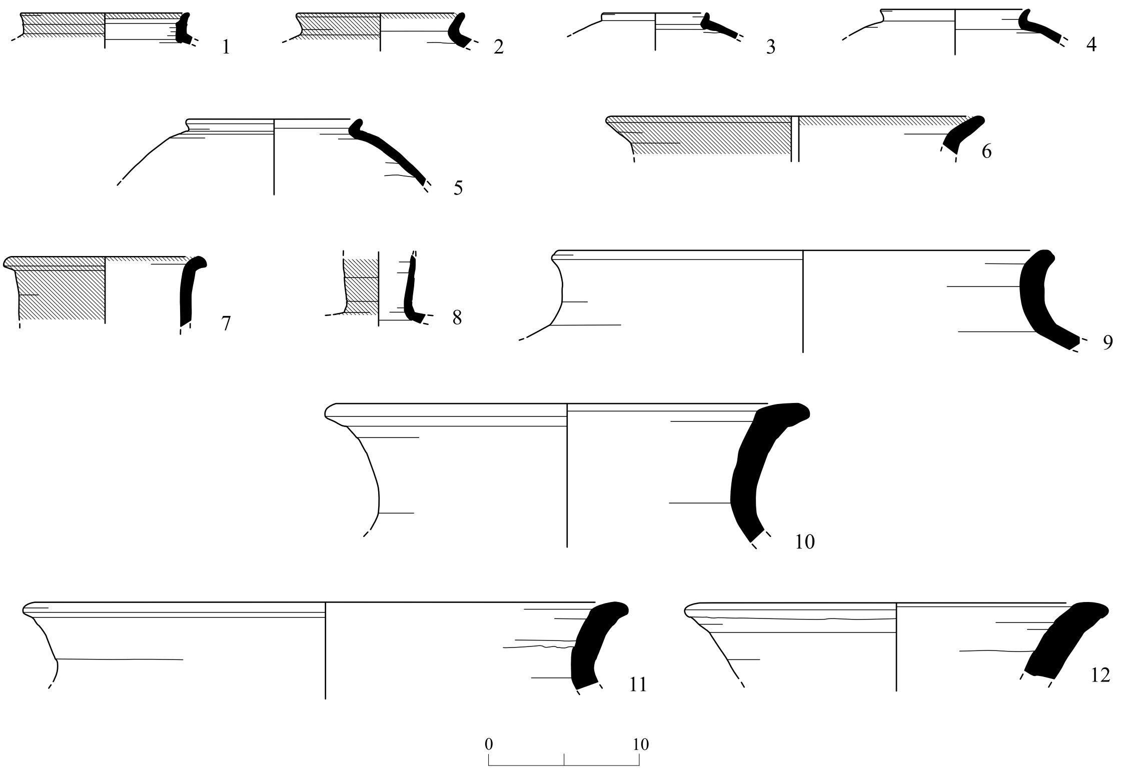

איור 7. קנקנים.

מס׳	הכלי	לוקוס	סל	תיאור	הקבלות
1	קנקן, צוואר נמוך	337	3107/2	חומר ורוד; שפה נוטה חוצה, רכס בחלקה הפנימי, צבועה אדום בחלקה העליון; מירוק אדום מבחוץ	Yannai, Lazar-Shorer and Grosinger 2006: Fig. 4.22:17
2	קנקן, צוואר נמוך	337	3106/2	חומר ורוד־כתום, מעט חסמים כהים, שפה נוטה חוצה; שפה צבועה אדום בחלקה העליון, צבועה אדום מבחוץ, מירוק?	Yannai, Lazar-Shorer and Grosinger 2006: Fig. 4.22:1
3	קנקן, צוואר נמוך	337	3107/4	חומר אפור כהה, מפולם; ממורק בחלקו החיצון	Yannai, Lazar-Shorer and Grosinger 2006: Fig. 4.30:6
4	קנקן, צוואר נמוך	337	3127	חומר ורוד־כתום, חסמים רבים, אפורים ולבנים	Yannai, Lazar-Shorer and Grosinger 2006: Fig. 4.22:2
5	קנקן, צוואר נמוך	334	3079	חומר חום־אדום כהה, דק־גרגר, צרוף היטב, חסמים לבנים ומיקה; מוחלק באבניים מבחוץ?	Bar et al. 2013: Fig. 16:11
6	קנקן, צוואר נמוך	821	8071	חומר ורוד־כתום גס־גרגר, חסמים גדולים אפורים, שחורים; שפה נוטה חוצה, צבועה אדום בחלקה העליון, צבע אדום מבחוץ; עשוי ביד	Yannai, Lazar-Shorer and Grosinger 2006: Fig. 4.22:2
7	בקבוק	337	3127	חומר ורוד, חסמים קטנים, לבנים ואפורים; צבע אדום מבחוץ, לא על השפה	Porath 1985: Fig. 5:4
8	בקבוק	337	3103 (336.3100)	חומר ורוד־צהוב, ללא חסמים; מירוק אדום מבחוץ; עשוי באבניים	Gilead and Goren 1995: Fig. 4.15:6
9	קנקן גדול	324	3072	חומר ורוד־כתום בהיר, חסמים רבים, אפורים, לבנים, ומעט חסמים שחורים	Contenson 1956a: Fig. 5:3 Scheftelowitz and Oren 2004: Fig. 3.15:4
10	קנקן גדול	338	3123	חומר ורוד־כתום, חסמים רבים, לבנים ואפורים	
11	קנקן גדול	337	3106/7	חומר ורוד־כתום, חסמים רבים, לבנים ואפורים; עשוי באבניים	Atrash et al. 2014: Fig. 8:3
12	קנקן גדול	337	3104	חומר כתמתם, חסמים שחורים, אפורים ולבנים	

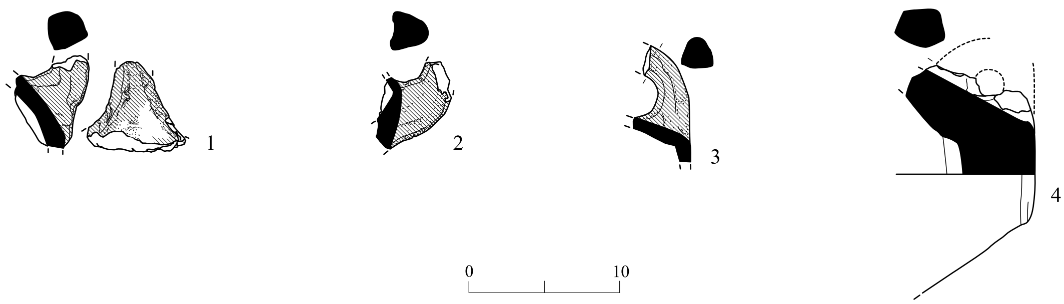

איור 8. מחבצות.

מס׳	הכלי	לוקוס	סל	תיאור	הקבלות
1	ידית אוזן	335	3091/1	חומר ורוד־כתום, חסמים רבים, כהים, גסים; צבועה אדום מבחוץ	Milevski et al. 2013: Fig. 36:4
2	ידית אוזן	334	3084	חומר צהבהב, חסמים בהירים, גסים; ידית אוזן מודבקת; עשויה ביד	סגל 2014: איור 14: 6
3	ידית אוזן	337	3120	חומר צהבהב, חסמים כהים ובהירים; שטוחה בחלק העליון; צבועה אדום בחלקה	Bar et al. 2008: Fig. 26:4
4	מחבצה	337	3120	חומר כתמתם, חסמים רבים, אפורים לבנים וכהים; צד חיצון שטוח, שקע בחלק הפנימי; עשויה ביד	Commenge-Pellerin 2006: Pl. 10.33:7

מחבצות (איור 8).— נמצאו ארבע ידיות אוזן עבות (מס׳ 1–4), שלמרות מצב השתמרותן נראה כי אפשר לשייכן למחבצות. ידיות מס׳ 1, 2 הן חלק מקצה מעוגל של מחבצה, וידיות מס׳ 3 ו־4 הן חלק מהקצה האחורי, השטוח, של מחבצה; עוביו של שבר מס׳ 4 רב למדי.

בסיסים (איור 9).— נמצאה כמות גדולה למדי של בסיסים, אך רק מעטים מהם היה אפשר לשייך לטיפוסים. נמצאו בסיסי קערות V (מס׳ 1, 3), בסיסים מוגבהים (מס׳ 4–6) ובסיסים מעובים (מס׳ 7–10), השייכים ככל הנראה לקנקנים או לפערורים גדולים. כן נמצאו בסיסים, שעליהם סימני ניתוק (כלים מס׳ 1, 2) המחזקים את הטענה שהכלים יוצרו על אבניים.

ידיות (איורים 10: 1–10; 11: 17).— נמצאו 101 ידיות, רובן ידיות נקב. חלק מהידיות הוצמדו לשברי גוף גדולים (מס׳ 1, 2), כנראה של קנקנים גדולים, וחלקן שייכות כנראה לבזיכים או לקנקנים קטנים (מס׳ 5, 6); לרובן חתך משולש. נמצא שבר של דופן, ובו שתי ידיות נקב (מס׳ 6), ככל הנראה של כלי מרובה ידיות, קנקן בינוני או קטן. בחלק משברי הגוף נראית בליטה הפונה לתוך פנים הכלי, שנוצרה מטכניקת חירור הנקב לאחר חיבורו לכלי (מס׳ 1, 2, 4, 5, 7). ידיות הנקב מעוטרות בצביעה באדום (מס׳ 3), במירוק אדום (מס׳ 5), ואף בעיטור חריתה או דקירה בצורת סהרונים (מס׳ 8).

במכלול נמצאו גם שתי ידיות זיז וידית אוזן אחת: ידית זיז קטנה המודבקת על דופן הכלי (מס׳ 9); ידית זיז קדומה לתקופה הכלקוליתית (איור 11: 17); וידית אוזן (מס׳ 10) העשויה כנראה בטכניקה שונה, שבקצה הידית שלה יש כעין ליבה בולטת חוצה המשמשת תקע להחדרתה ולחיזוקה לכלי. הידית מעוטרת בצבע אדום, לא אחיד.

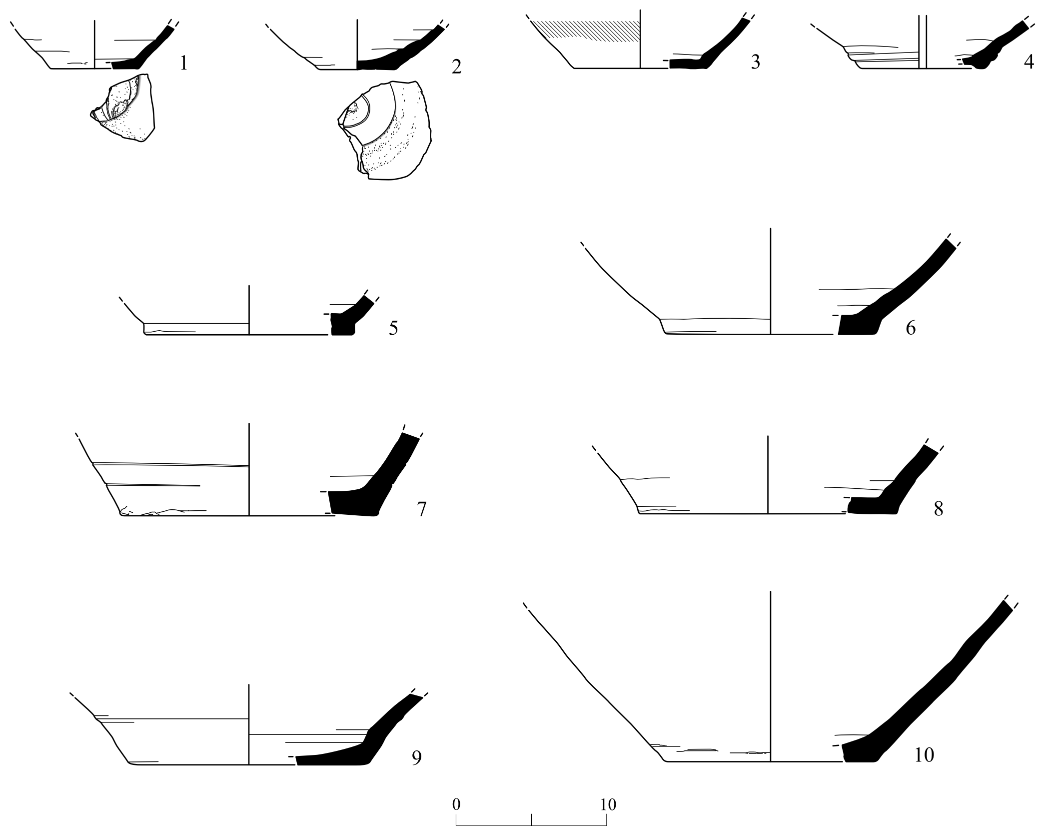

איור 9. בסיסים.

מס׳	לוקוס	סל	תיאור	הקבלות
1	336	3100	חומר כתום־ורוד, מפולם; סימני ניתוק על הבסיס	Brink, Golan and Shemueli 2001: Fig. 5:1 Scheftelowitz and Oren 2004: Fig. 3.1:13
2	324	3064	חומר כתמתם, חסמים קטנים, אפורים ולבנים; סימני אבניים על הבסיס	Gilead and Goren 1995: Fig. 4.2:4
3	337	3103	חומר ורוד־כתום בהיר, חסמים אפורים ולבנים; משח פסים אדום מבחוץ	Gilead and Goren 1995: Fig. 4.2:9
4	334	3083	חומר ורוד־אפור בהיר; מעין עיבוי ועליו צילוע סמוך לבסיס מבחוץ	Goren 2002: Fig. 4.1:3
5	338	3092	חומר חום־אדמדם כהה, גס גרגר, חסמים גסים, כהים; בסיס מוגבה	מאיר תשל״ז: איור 3 : 10
6	336	3100	חומר כתמתם, חסמים גסים, גדולים, אפורים ולבנים; בסיס מוגבה	Contenson 1956b: Fig. 13:19
7	821	8071	חומר כתמתם, חסמים גסים, גדולים, אפורים ולבנים	Scheftelowitz and Oren 2004: Fig. 3.3:4
8	821	8063	חומר כתמתם־צהבהב, חסמים לבנים ושחורים	Bar et al. 2013: Fig. 17:20
9	324	3074	חומר כתמתם־ורוד, חסמים רבים מאוד במגוון צבעים	Gilead and Goren 1995: Fig. 4.4:2 Scheftelowitz and Oren 2004: Fig. 3.4:9
10	334	3079	חומר ורוד־צהבהב, מעט חסמים	Scheftelowitz and Oren 2004: Fig. 3.4:6

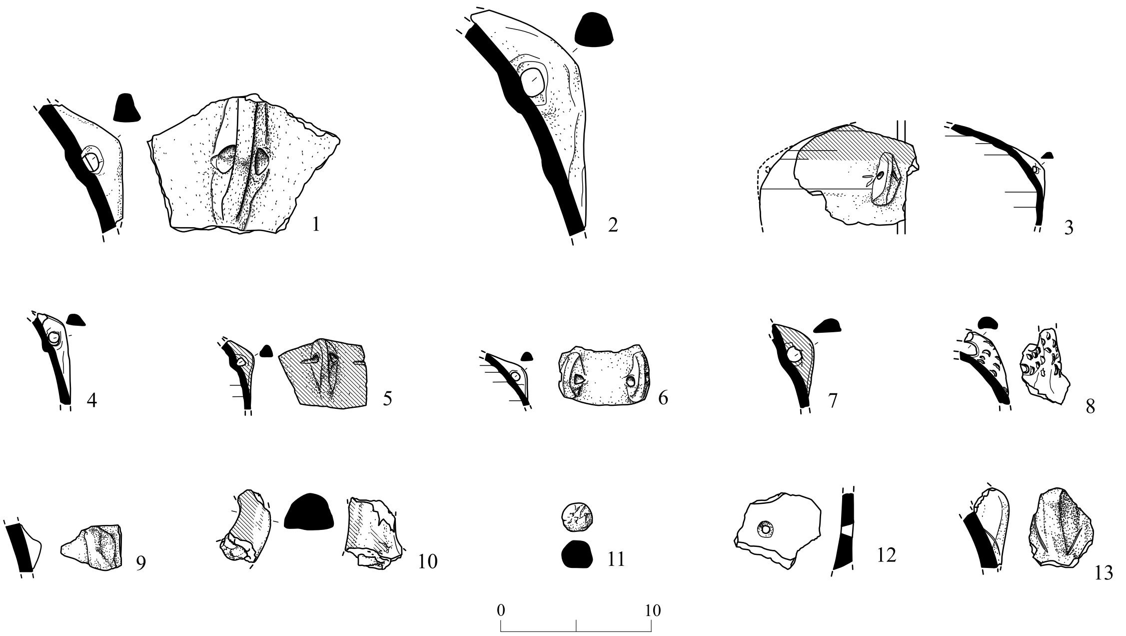

איור 10. ידיות ושונות.

מס'	הכלי	לוקוס	סל	תיאור	הקבלות
1	ידית נקב	338	3123	חומר חום־ורוד, גס־גרגר, חסמים לבנים ואפורים; נקב שקוע לתוך הגוף; ידית מעט מזווה	Commenge-Pellerin 1987: Fig. 35:9 Scheftelowitz and Oren 2004: Fig. 3.17:13–15
2	ידית נקב	324	3074	חומר כתום־צהוב, חסמים אפורים, ידית מודבקת לגוף, שיצרה נקב	Porath 1985: Fig. 5:11
3	ידית נקב	334	3079/A	חומר חום־אדום כהה, חסמים לבנים; עיטור צבע על חצי מהשבר, נקב קטן ושתי חריתות צמודות לידית? עשויה באובניים?	Contenson 1956b: Fig. 12: 25 Scheftelowitz and Oren 2004: Fig. 3.14:5
4	ידית נקב	337	3103	חומר ורוד בהיר־צהבהב, חסמים קטנים, כהים; נקב שקוע לתוך הגוף	Scheftelowitz and Oren 2004: Fig. 3.17:11
5	ידית נקב	337	3103	חומר ורוד בהיר־צהבהב, מפולם; ממורק אדום מבחוץ; נקב שקוע לתוך הגוף	Smithline 2001: Fig. 13:7 Bar et al. 2013: Fig. 17:5
6	ידית נקב	337	3103	חומר ורוד בהיר־צהבהב, מפולם; נקב שקוע לתוך הגוף; מרובה נקבים	Gilead and Goren 1995: Fig. 4.15:5 Commenge-Pellerin 2006: Pl. 10.26:6
7	ידית נקב	334	3083	חומר אפור בהיר, גס־גרגר; צבוע אדום מבחוץ; נקב בולט פנימה	נחשוני תשע"ב: איור 12: 1 Porath 1985: Fig. 5:10
8	ידית נקב	335	3092	חומר ורוד בהיר־צהבהב, ידית נקב מעוטרת בטביעות בצורת סהרונים	Scheftelowitz and Oren 2004: Fig. 3.20:1, 2
9	ידית זיז	336	3099	חומר ורוד בהיר, דק־גרגר, תוספת פלסטית	Commenge-Pellerin 1990: Fig. 52:11
10	ידית אוזן	334	3079/A	חומר ורוד־כתום, חסמים כהים רבים; צבועה אדום מבחוץ	Atrash et al. 2014: Fig. 8:8
11	טביעת טין	337	3111	חומר חום כהה, שרידי קש? עשויה ביד	
12	שבר גוף מחורר	821	8063	חומר כתום־אפור כהה, חסמים בהירים, גסים; עשוי ביד?	Commenge-Pellerin 2005: Fig. 6.36
13	ידית אוזן/ זיז	337	3127	חומר כתום־חום, חסמים בהירים; משני צדיה חריתות	

שונות (איור 10: 11–13).— נמצאה טביעת טין, ובה סימני קנים (מס׳ 11); שבר גוף מנוקב בחור (מס׳ 12), שנועד כנראה לתיקון הכלי; ובסיס של ידית על שבר גוף קטן, ומשני צדיו שתי חריתות אלכסוניות (מס׳ 13).

עיטורים (איור 11).— שבר גוף, ועליו חריתה בדוגמת האות H (מס׳ 1), אולי תו יוצר של הקדר; שבר גוף ועליו עיטור סירוק (מס׳ 2); ושבר גוף מעוטר בעיטור חבל (מס׳ 3). עיטורים מסוג זה מוכרים מאתרי התקופה הכלקוליתית המאוחרת בארץ.

חלק מהעיטורים על שברי החרסים מוכרים מאתרי התקופה הכלקוליתית, אך אפשר לשייכם גם לתקופה הניאוליתית הקרמית: עיטור גלי (מס׳ 4–6), טביעות בצורת עיגול, חצי ירח או טיפה (מס׳ 8, 9) וחריתות בדגם וצבע (מס׳ 7, 10–16). כן נמצאה ידית אחת השייכת כנראה לתרבות הירמוכית, המוכרת למשל מהעיר לוד; הידית עבה וגדולה ושייכת לכלי גדול (מס׳ 17).

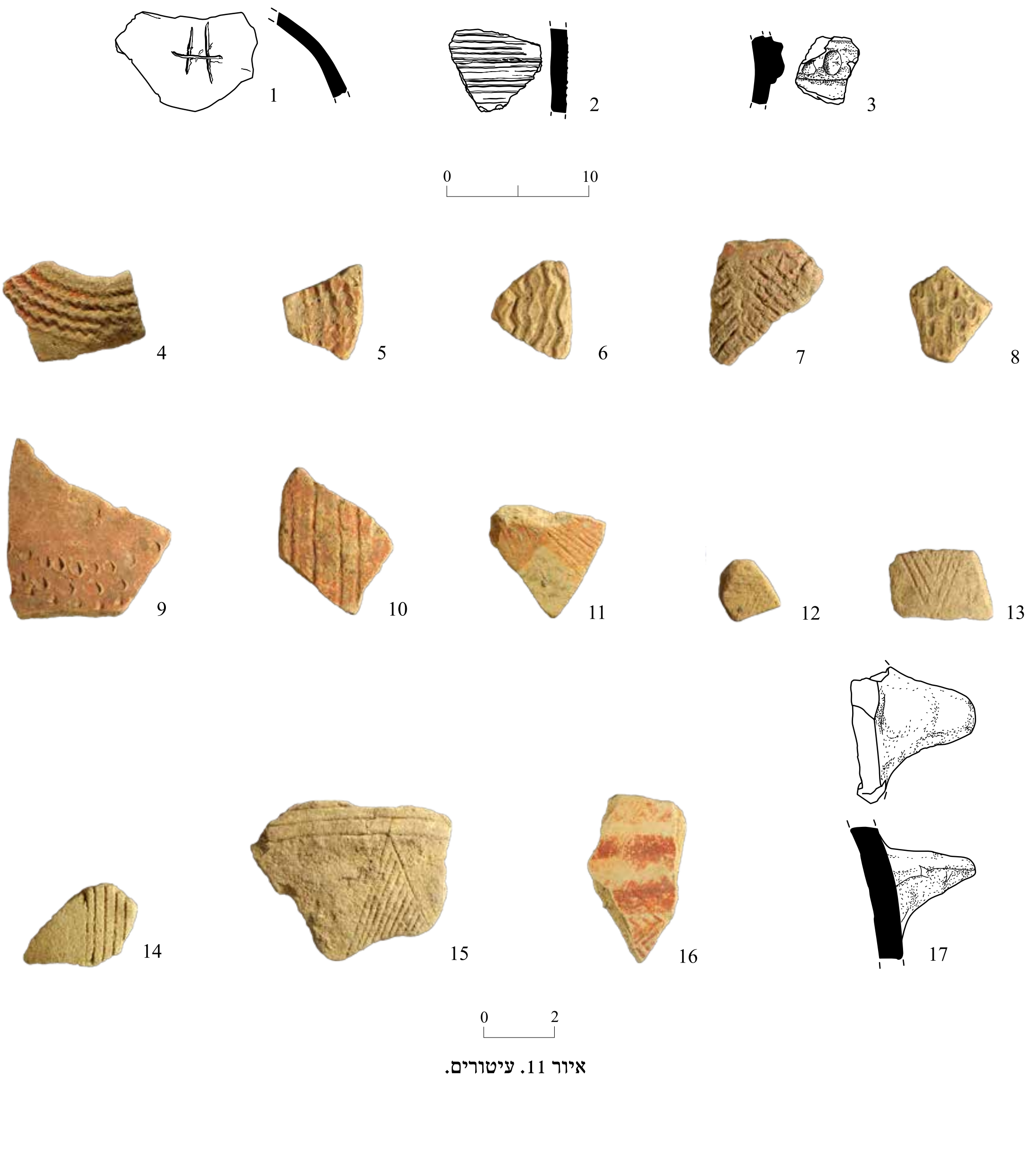

איור 11. עיטורים.

◄ איור 11

מס׳	הכלי	לוקוס	סל	תיאור	הקבלות
1	שבר גוף	821	8077	חומר אפור כהה, חסמים כהים גדולים, חריתה בצורת H	Commenge-Pellerin 2006: Fig. 6.34:8
2	שבר גוף	821	8091	חומר ורוד־אפור, חסמים רבים, אפורים; סירוק בחלקו החיצון; עשוי ביד?	Brink, Golan and Shemueli 2001: Fig. 3:5
3	שבר גוף	336	3100	חומר ורוד־כתום, חסמים רבים, אפורים; עשוי ביד; מעוטר בחבל	Yannai, Lazar-Shorer and Grosinger 2006: Fig. 4.26:1
4	שבר גוף	337	3107/20	חריתות גלים וצבע	Yannai, Lazar-Shorer and Grosinger 2006: Fig. 4.26:4
5	שבר גוף	337	3127	חריתות גלים וצבע	Commenge-Pellerin 1990: Pl. IX:5
6	שבר גוף	336	3099	חריתות גלים	Contenson 1956b: Fig. 12:4
7	שבר גוף	337	3107/21	חריתות דגם וצבע	Commenge-Pellerin 2005: Fig. 6.6:3
8	שבר גוף	334	3084	חריתות טיפה מוארכות	Commenge-Pellerin 2005: Fig. 6.2:8
9	שבר גוף	337	3106/18	חריתות טיפה, מירוק אדום	Scheftelowitz and Oren 2004: Fig. 3.20:5, 6
10	שבר גוף	334	3079	חריתות היוצרות צילוע, צבע	Commenge-Pellerin 2005: Fig. 6.18:10
11	שבר גוף	334	3088	חריתות בדגם, צבע בדגם	Scheftelowitz and Oren 2004: Fig. 3.4:1
12	שבר גוף	334	3082/7	חריתות בדגם אדרה	Garfinkel 1999: Fig. 39
13	שבר גוף	334	3087	חריתות בדגם משולשים	ר׳ מס׳ 12
14	שבר גוף	337	3107/14	חריתות קווים	Garfinkel 1999: Fig. 39:8
15	שבר גוף	334	3083	חריתות בדגם משולשים	ר׳ מס׳ 12
16	שבר גוף	337	3104	עיטור צביעה בדגם	
17	ידית זיז גסה	334	3079/A	חומר כתום, חסמים כהים, ניאולית קרמי?	מאיר תשל״ז: איור 9:6

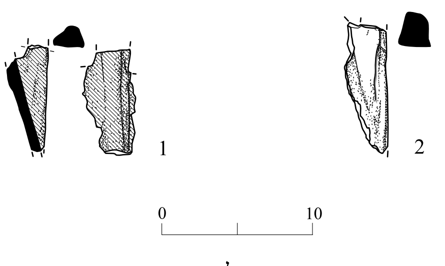

איור 12. גלוסקמות.

מס׳	לוקוס	סל	תיאור	הקבלות
1	324	3064	חומר ורוד־כתום, צביעה אדומה מבחוץ	Smithline 2001: Fig. 4.95
2	377	3127	חומר ורוד־כתמתם, חסמים כהים	Shalem, Gal and Smithline 2013: Figs. 4.71; 4.80

גלוסקמות (איור 12).— **נמצאה ידית נקב על שבר גוף שטוח, שלה חתך טרפזי (מס׳ 1); נראה כי הייתה ידית מדומה של גלוסקמה. כן נמצא שבר חרס מוארך, ולו חתך טרפזי ובסיס שטוח (מס׳ 2); קצהו קטום ונראה שהיה תוספת פלסטית לעיטור גלוסקמה.**

סיכום ומסקנות

הכלים שנמצאו בפירים ביהוד שייכים לתקופה הכלקוליתית המאוחרת, ובהם קערות, קנקנים, פערורים, בזיכים, קערות על רגל, ומחבצות המאפיינים את תרבות ע׳סול־באר שבע (Gilead and Goren 1995:198; Milevski et al. 2013:87, 89). פירים דומים, עמוקים (עד 1 מ׳ קוטר), סמוכים זה לזה, לעתים אף בקבוצות של עשרות, מוכרים באזור המרכז מזה כעשור, ונמצאו בעיקר ביהוד ובתל אביב (ברינק 2011; יקואל וברינק 2014; Govrin 2015). בחפירה זו לא נמצא ממצא ארכיטקטוני נוסף מהתקופה, ולכן אופי האתר אינו ברור. גם העובדה שכל הממצא הקרמי רוכז בשני פירים, ללא כלים שלמים וללא שיכוב, אינה מאפשרת לשחזר את אופיו של היישוב. נתונים אלו מלמדים על כך ששימושם האחרון של הפירים היה בורות אשפה. למסקנה זו הגיעו חוקרים גם באתרים סמוכים לחפירה, כגון ביהוד, בפרויקט לוגנו (יקואל וברינק 2014) ובמתחם HIGH (יהודה גוברין, מידע בעל פה), ובאתרים מרוחקים, כגון גרר (Gilead and Goren 1995). ביהוד (Ilan and Ben-Ari 2015:33) ובגבעת האורנים (Scheftelowitz and Oren 2004) מציעים החופרים שבשל הרכב המכלול בפירים הם אינם בורות אשפה פשוטים, אלא ייתכן שיש להם משמעות פולחנית.

השוואת שכיחותם של טיפוסי הכלים שנמצאו באתר לזו שהובחנה באתרים אחרים (Gilead and Goren 1995:206) מצביעה על שכיחות גבוהה למדי של בזיכים (טבלה 1). שכיחותם של הבזיכים ביהוד דומה לממצא בשני אתרים אחרים, מרוחקים למדי: גרר בצפון הנגב (Gilead and Goren 1995:198) וחורבת עילית בעמק האלה (Milevski et al. 2013:107). דמיון זה מחזק את שיוכם של תושבי יהוד לתרבות ע׳סול־באר שבע, אולם נראה שרק חפירות נוספות ביהוד יסייעו לפענח את מהות הפירים ואת אופי האוכלוסייה הכלקוליתית באזור.

הימצאותם של חרסים קדומים מהתקופה הניאוליתית הקרמית באתר מעניינית משום שהתקופה אינה מוכרת באזור. תקופה זו אף אינה מיוצגת בממצא הצור מאתרים אחרים ביהוד, למשל ברחוב הקונגרס (יעקב ורדי, מידע בעל פה) ובפרויקט לוגנו (יעקב ורדי, מידע בעל פה).

הפניות

ברינק אק״מ ואן דן. 2011. תל אביב, דרך נמיר. **חדשות ארכיאולוגיות — חפירות וסקרים בישראל** 123 (11.9.2011). http://www.hadashot-esi.org.il/report_detail.aspx?id=1787&mag_id=118 (תאריך גישה 16.3.2015).

גופנא ר׳ וצוק צ׳ תשנ״א. יישובים מהתקופה הכלקוליתית במערב השומרון. **ארץ־ישראל** כא:111–118.

יקואל א׳ כרך זה. שרידים מהתקופה הכלקוליתית ומהתקופות הרומית, הביזנטית והעות׳מאנית ביהוד, ״שוק אשכנזי״.

יקואל א׳ וברינק אק״מ ון דן. 2014. תל יהוד, פרויקט לוגנו. **חדשות ארכיאולוגיות — חפירות וסקרים בישראל** 126 (31.12.2014). http://www.hadashot-esi.org.il/report_detail.aspx?id=13708&mag_id=121 (תאריך גישה 16.3.2015).

מאיר מ״מ תשל״ז. אתרים כלקוליתיים בסביבת קיבוץ גלעד: סקירה ראשונה. **מתקופת האבן** 14:69–82.

מילבסקי י׳ וברזילי ע׳ 2011. ירושלים, נחל רפאים. **חדשות ארכיאולוגיות — חפירות וסקרים בישראל** 123 (31.8.2011). http://www.hadashot-esi.org.il/report_detail.aspx?id=1768&mag_id=118 (תאריך גישה 16.3.2015).

נחשוני פ׳ תשע״ב. שרידי יישוב מהתקופה הכלקוליתית ומתקופת הברונזה התיכונה 2 באתר נחל גוברין. **עתיקות** 68:1*–32*.

סגל א׳ 2014. תל יהוד. **חדשות ארכיאולוגיות — חפירות וסקרים בישראל** 126 (14.12.2014). http://www.hadashot-esi.org.il/report_detail.aspx?id=13660&mag_id=121 (תאריך גישה 1.5.2016).

סגל א׳ ואשד ו׳ 2011. תל יהוד. **חדשות ארכיאולוגיות — חפירות וסקרים בישראל** 123 (29.11.2011). http://www.hadashot-esi.org.il/report_detail.aspx?id=1867&mag_id=118 (תאריך גישה 16.3.2015).

Atrash W., Vardi J., Agha N. and Milevski I. 2014. The Chalcolithic Settlement of Khirbet Dalhamiya: The 2007 Excavations. *JIPS* 44:202–225.

Bar S., Bar-Oz G., Boaretto E., Cohen O., Dan E., Raban-Gerstel N., Rosenberg D. and Winter H. 2008. Ein Hilu: A Chalcolithic Site on the Desert Fringes of Samaria. *JIPS* 38:153–228.

Bar S., Bar-Oz G., Ben-Yosef D., Boaretto E., Raban-Gerstel N. and Winter H. 2013. Fazael 2: One of the Latest Chalcolithic Sites in the Jordan Valley? Report of the 2007–2008 Excavation Seasons. *JIPS* 43:148–185.

Brink E.C.M. van den and Gophna R. 2005. *Shoham (North): Late Chalcolithic Burial Caves in the Lod Valley, Israel* (IAA Reports 27). Jerusalem.

Brink E.C.M. van den, Golan S. and Shemueli O. 2001. A Note on the Archaeological Investigations at Yehud and Some Chalcolithic Finds. *‘Atiqot* 42:25–34.

Commenge-Pellerin C. 1987. *La poterie d’Abou Matar et de l’Ouadi Zoumeili (Beershéva) au IVe millénaire avant l’ère chrétienne* (Les Cahiers du CRFJ 3). Paris.

Commenge-Pellerin C. 1990. *La poterie de Safadi (Beershéva) au IVe millénaire avant l’ère chrétienne* (Les Cahiers du CRFJ 5). Paris.

Commenge-Pellerin C. 2005. The Late Chalcolithic Pottery. In E.C.M. van den Brink and R. Gophna. *Shoham (North): Late Chalcolithic Burial Caves in the Lod Valley, Israel* (IAA Reports 27). Jerusalem. Pp. 51–98.

Commenge-Pellerin C. 2006. Gilat’s Ceramics: Cognitive Dimensions of Pottery Production. In T.E. Levy ed. *Archaeology, Anthropology and Cult: The Sanctuary at Gilat, Israel.* London–Oakville. Pp. 394–506.

Contenson H. de. 1956a. La céramique chalcolithique de Beersheba: Étude typologique I. *IEJ* 6:163–179.

Contenson H. de. 1956b. La céramique chalcolithique de Beersheba: Étude typologique II. *IEJ* 6:226–238.

Garfinkel Y. 1999. *Neolithic and Chalcolithic Pottery of the Southern Levant* (Qedem 39). Jerusalem.

Gilead I. and Goren Y. 1995. The Pottery Assemblages from Grar. In I. Gilead. *Grar: A Chalcolithic Site in the Northern Negev* (Beer-Sheva VII). Be’er Sheva‘. Pp. 137–221.

Goren Y. 2002. The Pottery Assemblage. In Y. Goren and P. Fabian. *Kissufim Road: A Chalcolithic Morturary Site* (IAA Reports 16). Jerusalem. Pp. 21–41.

Govrin Y. 2015. Excavations at Yehud: The 2008–2009 Seasons. *NGSBA Archaeology* 3:7–160 http://ngsba.org/wp-content/uploads/2018/05/NGSBA3.pdf.

Ilan D. and Ben-Ari N. 2015. The Ceramic Assemblage. In Y. Govrin. *Excavations at Yehud: The 2008–2009 Seasons* (ANGSBA III). Jerusalem. Pp. 28–83.

Levy T.E. ed. 1987. *Shiqmim* I: *Studies concerning Chalcolithic Societies in the Northern Negev Desert, Israel (1982–1984)* (BAR Int. S. 356). Oxford.

Milevski I., Vardi J., Gilead I., Eirikh-Rose A., Birkenfeld M., Mienis H.K. and Horwitz L.K. 2013. Excavations at Horbat ‘Illit B: A Chalcolithic (Ghassulian) Site in the Haelah Valley. *JIPS* 43:73–147.

Nativ A., Shimelmitz R., Agha N., Ktalav I. and Rosenberg D. 2014. Hanaton: Interim Report on a Neolithic-Chalcolithic Settlement in the Lower Galilee. *JIPS* 44:117–147.

Porath Y. 1985. A Chalcolithic Building at Faṣa’el. *‘Atiqot* (*ES*) 17:1–19.

Rosen S.A. and Eldar I. 1993. Ḥorvat Beter Revisited: The 1982 Salvage Excavations. *‘Atiqot* 22:13–27.

Scheftelowitz N. and Oren R. 2004. *Giv‘at Ha-Oranim: A Chalcolithic Site* (*Salvage Excavation Reports* 1). Tel Aviv.

Shalem D., Gal Z. and Smithline H. 2013. *Peqi‘in: A Late Chalcolithic Burial Site, Upper Galilee, Israel* (Land of Galilee 2). Ẓemaḥ.

Smithline H. 2001. Chalcolithic and Early Bronze Age Caves at Asherat, Western Galilee. *‘Atiqot* 42:35–78.

Yannai E., Lazar-Shorer D. and Grosinger Z. 2006. The Pottery Assemblages. In E. Yannai. *‘En Esur (‘Ein Assawir)* I: *Excavations at a Protohistoric Site in the Coastal Plain of Israel* (IAA Reports 31). Jerusalem. Pp. 63–178.

Pottery from the Late Chalcolithic Period from Yehud, Ashkenazi Market

Ronit Lupu

(Pp. 43*–62*)

The pottery vessels from the Late Chalcolithic period were retrieved from two shafts (L338, L821) that were dug in the natural *ḥamra* soil to a depth of 4 m; flint artifacts and shells (unpublished) were also exposed here. No complete vessels were found, making it difficult to identify some types.

The pottery (Figs. 1–12) includes bowls, mostly V-shaped; wheel-made cornets of levigated clay; pedestal bowls and goblet; open and closed kraters adorned with a variety of ornaments, such as a thumb-indented rim, red paint or red wash; holemouths of various sizes made of levigated clay, some decorated; jars with short or high necks, and large jars with thick walls; churns; an ossuary handle; and sherds decorated with ornaments characteristic of Late Chalcolithic-period sites. Some of the decorated sherds may be attributed to the earlier Pottery Neolithic period.

The pottery vessels from the shafts at Yehud are characteristic of the Ghassulian Be'er Shevaʻ culture. Similar, deep adjacent shafts, sometimes dozens of them, up to one meter in diameter, and filled with pottery and other finds, have been found in the central region of the country, mainly in Yehud and Tel Aviv. As no other contemporary architectural remains were found in this excavation, the nature of the site is unclear. The data show that the last use of the shafts was as refuse pits. A similar conclusion was reached by the excavators of other sites in Yehud, in the Lugano project and the HIGH complex, as well as at more distant sites, such as Gerar. At the sites of Yehud and Givaʻt Ha-Oranim, the excavators suggested that the pottery assemblage in the shafts attests that the pits may have had a ritual significance and were not only refuse pits.

The presence of pottery from the Pottery Neolithic period at the site is interesting as this period was not previously documented in the region. In addidtion, this early dating was not attested in the flint artifacts from the site, nor in other excavations at Yehud, such as on Congress Street or the Lugano project.

Captions to Illustrations

Fig. 1. Bowls.
Fig. 2. Cornets.
Fig. 3. Pedestal bowl/goblet.
Fig. 4. Open bowls.
Fig. 5. Closed bowls.
Fig. 6. Holemouths.

Fig. 7. Jars.
Fig. 8. Churns.
Fig. 9. Bases.
Fig. 10. Various handles.
Fig. 11. Decorated potsherds.
Fig. 12. Ossuaries.